

POPULAȚIA EVREIASCĂ A TRANSILVANIEI ȘI BANATULUI ÎN SECOLELE XVII-XVIII.EVOLUȚIE DEMOGRAFICĂ ȘI STATUT SOCIO-PROFESIONAL

THE JEWISH POPULATION OF TRANSYLVANIA AND BANAT IN THE 17TH AND 18TH CENTURY. DEMOGRAPHIC EVOLUTION AND SOCIO-PROFESSIONAL STATUTE

Stelian Ioan BOIA

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad

Arad, Bd. Revoluției nr. 94-96

E-mail: steleanioanboia@yahoo.com

Abstract

The evolution of the Jewish community in Transylvania and Banat can not be traced statistically until the beginning of the 18th century. In the 18th century (1737-1787) the most important demographic increase occurs in the North-Western area while in Southern Crișana the demographic increase was slower, and in Banat, excepting Timișoara, it was extremely reduced. The Jewish immigration was a contradictory process, depending on the multitude of local situations.

The 18th and the 19th century constituted a period of settlement and adaptation to the local realities for the Jewish population from Banat and Transylvania. This was the basis for future developments in the following centuries.

Key words: Jews, immigration, tolerance, intolerance

Cuvinte cheie: evrei, imigrație, recensământ, toleranță, intoleranță

Istoria evreilor din Transilvania în secolele XI – XVI – lea este caracterizată prin existența unor așezări efemere și relații comerciale periodice[1]. Începând cu secolul al XVII – lea se conturează două așezări statornice de rit sefard, una aprobată de principele Gabriel Bethlen (1623) și cea din Timișoara, de sub stăpânire otomană în 1643. În perioada următoare sporește numărul evreilor atât în Banat, Crișana și Maramureș și chiar în Principatul Transilvaniei, din 1765, având statut de Mare Principat.

Creșterea numerică a populației evreiești nu poate fi urmărită statistic, decât începând cu secolul al XVIII – lea.

În acest sens, evoluția populației evreiești din comitatele Transilvaniei și Banatului în secolul al XVIII-lea se prezintă după cum urmează [2]:

Comitatul	1735-38	1747-48	1747-48	1748-87	% în totalul populației
Sătmar	100	346	668	2569	1.90
Maramureș	200	348	670	2254	2.61
Ugocea	115	135	?	2238	2.32
Oraș Satu Mare	17	19	?	4	0.04
Bihor	82	252	286	1093	0.34
Arad	97	56	155	352	0.23

Cenad	-	12	?	466	1.83
Total Crișana și Maramureș	496	1021	?	8976	?
Timiș	-	-	-	118	0.05
Orașu Timișoara	220 (1739)	-	-	386	4.17
Caraș	-	-	-	44	0.02
Torontal	-	-	-	64	0.04
Total Banat	?	?	363	612	?
Marele Principat Transilvania	?	?	?	2092	0.21

Tabelul de mai sus dovedește că în perioada 1735 – 1787, cel mai serios spor demografic a avut loc în părțile nordvestice. În sudul Crișanei creșterea a fost mai lentă, iar în Banat, cu excepția Timișoarei, de-a dreptul redusă. În general ponderea populației evreiești în ansamblul locuitorilor a fost redusă.

Imigrația evreiască s-a dovedit a fi un proces contradictoriu, în funcție de multitudinea situațiilor locale. În Crișana și Maramureș stabilirea lor a avut loc mai ales în mediul rural, în funcție de interesele și viziunea stăpânilor domeniali. În orașe și târguri așezarea la început era posibilă doar în cazuri norocoase pentru solicitanți. La Arad și Oradea refuzul autorităților civile a fost contracarat de autoritățile militare cu drept de exacțiune. La Arad primele șase familii au stat sub protecția comandantului confiniilor mureșene. Chiar și după depășirea cifrei amintite multă vreme, cel puțin până la 1765, autoritățile civile nu au putut extinde fiscalitatea nici asupra familiilor excedentare[3].

La Oradea în 1722, în incinta cetății locuiau patru familii israelite. Pe parcurs, în preajma cetății s-au construit o comunitate dependentă de autoritatea militară care încasa o taxă de protecție. În 1752 această taxă numai pentru sinagogă și sediul comunitar se ridică la 24 fl. Începând cu anul 1780, comunitatea ajunsese la nivelul unei comune, numită Subcetate, locuită în principal de evrei. Funcționa chiar un primar din rândul lor pe nume Samuil Mittel. În deceniile următoare, jurisdicția lui s-a extins și asupra israeliților din Olosig.

Situația din Oradea nu a fost unicat. De-a lungul principalului drum comercial Orșova – Timișoara – Orșova s-a constituit o așezare similară la Simand/comitatul Arad.

În târgul Carei domeniul autorizează în 1724, așezarea primelor familii, iar în 1741 sunt primiți noi venite care ridică 20 case în locul celor zece distruse de un incendiu. „De acum numai să sporească, eu nu mă opun” – scria administratorului stăpânul domeniului, contele Karolyi care avea idei mercantiliste.

La Satu Mare pe la 1700, apar israeliți așezați pe alodiul regal, exemplu de autoritatea locală. E adevărat că așezarea s-a dovedit efemeră. În 1728, în comitatul Ugocea sunt semnalate opt familii, iar în 1745, deja 19 arendași ai monopolurilor moșierești. O situație similară se semnalează în mediul rural din Maramureș[4]. În Banat, la Timișoara nucleul l-a constituit grupul de 144 suflete care nu au uzat de dreptul de a părăsi cetatea în temeiul convenienței de capitulare încheiată între beglerbeg și generalissimul Eugeniu de Savoya (1716). În curând, sefarzilor li s-au alăturat și așchenazi.

În perioada 1716-1788, timp în care Banatul figura ca provincie de coroană, evreii au depășit limitele capitalei. În 1726, se raportează două familii de negustori locuitori în Caransebeș. Totuși așezarea evreilor a întâmpinat greutățile deosebite. În 1728, autorizarea așezării era condiționată de o aprobare cel puțin la nivelul guvernului provincial. În schimb, se admitea intrarea în provincie a celor care veneau cu mărfuri la târgul anual sau tranzitau zona.

Cu timpul, evreii au fost împărțiți în „toleranți” și „netoleranți”, aceștia din urmă cu sarcini sporite și domiciliere incertă, neavând amintita autorizație. Între aceștia figurau 33 familii refugiate din Serbia în cursul războiului austro-turc (1737 - 1739).

Schimbările care intervin la nivelul administrației centrale de la Viena precum și la nivel local prin prezența unor elemente pronunțat antisemite au adus la ordinea zilei expulzarea unor evrei, fixându-se în acest scop ca termen sfârșitul lunii martie 1745. S-a exceptat Moise Cananel din Lugoj și o femeie cu numele de Sara, domiciliată în sudul Banatului.

Nu se știe motivul ce a determinat anularea expulzării. Mai mult, în anii următori au fost admise noi familii. Spre exemplu, în 1749, obțin autorizație rabinul și alte șase familii [5].

O situație similară apare și în comitatul Maramureș în 1745, factorii de decizie stăruind pentru expulzarea evreilor.

Este limpede că în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, factorul principal în creșterea populației evreiești s-a dovedit a fi imigrația. Potrivit conscripției întocmită în anii 1735 – 1738, capii de familie evrei înregistrați în comitatele Arad și Bihor, precum și orașul Satu-Mare, se repartizau astfel după țara de origine:

Total capii de familie	42	%
Originari din: Imperiul german	2	4.76
Polonia	12	28.57
Boemia	2	4.76
Moravia	17	40.47
Ungaria	8	19.04
Loc necunoscut	1	2.38

Este de menționat că printre cei originari din Ungaria intră și cei localnici, întrucât Crișana la data respectivă era înglobată în administrația regatului ungar.

O conscripție similară a fost întocmită în anul 1739 la Timișoara, înregistrând un număr de 46 capii de familie, iar populația întreagă totaliza 220 suflete. Dintre acestea ,15 familii cu 81 de membrii (36,81%) le constituiau sefarzii, care se recrutau dintre cei rămași la Timișoara în 1716, respectiv descendenții lor, precum și câteva familii așezate ulterior, venite mai ales din Țara Românească.

Capi de familie	Nr.	%
Născuți la Timișoara	11	73,33
Veniți din Țara Românească	2	13,33
Veniți de la Constantinopol	1	6,66
Veniți de la Belgrad	1	6,66
Total	15	

Așchenazii aproape în totalitate au venit după cucerirea Banatului de către Habsburgi și în 1739 totalizau 31 familii cu 139 de suflete (63,10%). Pe baza conscripției amintite se poate întocmi următoarea situație privind țara de origine a capilor de familie:

Capi de familie	Nr.	%
Veniți din Moravia	19	61,29
Veniți din Cehia	3	9,67
Veniți din Austria	1	3,22
Veniți din Ungaria	4	12,9
Veniți din tabăra militară	2	6,45

Alte situații	2	6,45
Total	31	

Desigur, această situație, desigur incompletă, ne oferă numai concluzii cu totul orientative. Totuși ea dovedește faptul că valul evreilor proveniți din Imperiul german (inclusiv austriac) ajunsese doar în mică măsură să se așeze în aceste părți. Ea a fost generată de expulzarea evreilor din Viena (1670) și din alte regiuni germane și austriece. În 1688, se fac propuneri chiar și pentru expulzarea lor din toate „provinciile ereditare” ale imperiului. În schimb, este limpede că începuse un transfer mai substanțial de populație din Moravia și Cehia, ambele devenite „provincii ereditare” ale Habsburgilor. Acest fenomen are o explicație care se regăsește în legislația specifică pusă în aplicare în Moravia, începând cu anul 1726, discriminatorie pentru evrei. Această legislație absurdă permitea unui singur fiu dintr-o familie să se căsătorească pe teritoriul provinciei, ceilalți urmași de sex masculin fiind obligați să întemeieze familie în afara provinciei. Ca urmare, unii tineri din Moravia au ajuns în anumite zone ale Transilvaniei. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea au fost elaborate și impuse dispoziții restrictive în acest sens. În 1786, Guvernul Transilvaniei dispune refuzarea autorizației de căsătorie de către tinerii moravi și prevede expulzarea lor[6].

Evreii veniți din Polonia, vorbitori ai limbii idiș, au început să apară încă în secolul al XVII-lea, primiți însă cu multă repulsie de către autorități. În 1692, prohibițiile referitoare la așezarea lor sunt cuprinse în norme legale. După ocuparea Galiției de către Imperiul Habsburgic(1772) imigrarea, mai ales pe căi ilegale ia proporții, atingând cu deosebire nord-vestul Transilvaniei[7].

În principatul Transilvaniei imigrația a fost mult mai redusă, atât din cauza autorităților mai restrictive, cât și datorită lipsei unor posibilități economice favorabile. Conscriptia comunității din Alba-Iulia din 1735, cuprinde de fapt pe toți evreii din principat în virtutea normei promulgată în 1623.

Evrei capi de familie originari	Nr.	% din totalul familie evrei
Din Moldova	2	12,5
Din Țara Românească	2	12,5
Din Grecia	1	6,25
Din Serbia	1	6,25
Din Bulgaria	1	6,25
Din Polonia	7	43,75
Din Ungaria	1	6,25
Din Alba Iulia	1	6,25
Total	16	

În acest caz se evidențiază faptul că imigrația își avea obârșia în principal în Polonia și țările românești transcarpatice. Imigrația din această direcție poate fi sesizată încă din 1708, dată la care sosește la Brașov o familie pe o căruță trasă de un singur cal[8].

Studiind fenomenul imigrației evreiești trebuie să relevăm faptul că familiile sosite erau în mișcare căutând posibilități sporite de trai. Spre exemplu în 1745, un locuitor din Timișoara se mutase în comitatul Tolna din Ungaria transdanubiană. Conscriptia din 1735, oglindește o adevărată răsturnare de situație, în rândurile familiilor domiciliate în Alba Iulia găsindu-se un singur cap de familie născut în orașul respectiv. O reînnoire a populației evreiești în prima jumătate a secolului al XVII-lea cunoaștem și în Oradea în cadrul comunităților din Olosâg și Valența[9].

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, creșterea populației evreiești și chiar răspândirea ei în teritoriu se datorează în principal sporului natural. Acest factor este și mai real în Banat, Crișana și Maramureș unde introducerea taxei toleranțiale se îmbină cu siguranța domiciliului. În

acest sens exemplificăm cu conscripția comitatului Arad din 1774. La data amintită dintre cei 299 evrei 139 persoane (46,48%) nu împliniseră încă vârsta de 15 ani[10].

În plășile Sighet Coșău și Superioară din comitatul Maramureș în 1773-1774, domiciliu 973 de suflete dintre care 469 (48,20%) nu împliniseră vârsta de 16 ani. În 1793, în aceeași zonă procentul a urcat la 49,90%[11]. Recensământul Iozefin (1784-1787) constata că în Banat și Crișana media familială era de 4,88 persoane, iar în Marele Principat al Transilvaniei de 5,33, depășind cu mult media generală a populației[12]. Plecând de la aceste premise, în decurs de 50-60 ani se putea produce o dublare a efectivului, având în vedere și condițiile de igienă superioară practică de evrei în virtutea dispozițiilor rituale codificate în Sulchan-Aruh.

Recapitulând datele privind populația evreiască, constatăm că în 1787, numărul sufletelor se urcase la 11.680 din care în Crișana, Banat și Maramureș trăiau 9.588 suflete (82,80%), iar în Marele Principat al Transilvaniei 2.029 (17,91%).

În cursul secolului al XVIII-lea, populația evreiască continua să practice pe teritoriul Transilvaniei de azi ocupațiile cunoscute din secolele precedente. În stadiul actual al cercetărilor, o statistică mai precisă avem doar cu privire la comitatele Arad și Bihor, la orașul Satu-Mare (1735) precum și la comitatul Maramureș de la sfârșitul perioadei studiate. Aceste situații confirmă informațiile noastre obținute și din alte surse documentare care dovedesc că evreii puteau practica comerțul numai cu anumite produse, circulația mărfurilor fiind grevată de numeroase abuzuri ale oficialității hrăpărețe și antisemite.

Participarea evreilor la comerțul exterior este mai activă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, în special în perioada războaielor antihabsburgice din anii 1703-1711, la care s-au raliat și locuitorii Transilvaniei în general, fără deosebire de apartenență etnică. Astfel, în anul 1707, un comerciant evreu din Turcia a vândut răsculașilor 9.690 baloturi de postav necesare pentru îmbrăcămintea combatanților[13].

În 1708, importul unor cizme cu cărâmbi înalți din Polonia la Sighetul-Marmației a devenit posibil numai prin intermediul comercianților evrei[14]. În 1705, tot la Sighetul-Marmației, un comerciant sosit din Polonia achiziționa cupru oferind în schimb pistoale, salpetru etc., necesare răsculașilor[15].

Tradiționalul comerț de cupru, bazat pe minele de la Baia Mare și piața de desfacere din Polonia, în aceste decenii se realiza în continuare cu participare evreilor. Mai mult, ei obțin în anul 1705 chiar și un act de protecție din partea principelui Francisc Rakoczi al II-lea. În același an, apar informații și despre exportul de argint[16].

Negustorii evrei mai participau și la exportul de alimente. Astfel, un document consemnează faptul că în 1735, sarea din Maramureș a fost livrată consumatorilor din Silezia[17]. În 1720, Iacob Keppich a preluat o mare cantitate de miere disponibilă în depozitul administrației bănățene și a transportat-o pe Dunăre, spre piețele de desfacere vestice[18]. În 1740, comerciantul Isac Achraches din Timișoara exporta vin în Moravia[19].

Încadrarea vremelnică a Banatului între provinciile Imperiului Habsburgic a deschis drumurile spre piețele de desfacere ale țărilor germanofone. Dezvoltarea relativ rapidă a producției manufacturiere în provinciile ereditare ale dinastiei, în special în Austria Inferioară și Cehia, a îndreptat atenția proprietarilor de unități producătoare spre Banat, considerat ca o feudă specială a Imperiului. De aceea, cu sprijinul oficialității ei încercau să canalizeze produsele „germane”. Nu este deci de mirare că nouă capi de familie evrei din Timișoara se ocupau de desfacerea produselor amintite venite incontestabil din import (1739). Este interesant și faptul că între comercianții amintiți trei erau sefarzi. Unul dubla importul de mărfuri germane cu mărfurile zise „turcești”, doar un singur comerciant se ocupa exclusiv cu importul articolelor „otomane”.

Aceste date, spicuite de noi din diferite izvoare, nu oferă posibilitatea evaluării cifrice a prezenței evreiești în comerțul de import și export al Transilvaniei și Banatului. Mai mult, documentele cunoscute de noi până în prezent se referă la cazuri în care desfășurarea normală a tranzacției comerciale a fost zădărnicită sau cel puțin îngreunată de anumite abuzuri ale

oficialităților sau de atacuri ale răufacătorilor. Este adevărat că aceste probleme nu au fost întâmplări de excepție. Trebuie să facem de asemenea mențiune și de restricțiile de ordin juridic decretate de autoritățile centrale de la Viena, care îngreșeau puternic activitatea importatorilor și exportatorilor evrei. Astfel, decretul din 20 noiembrie 1736 interzice comercianților evrei să importe mărfuri din Turcia, în afară de blănuri și articole de căptușeală[20].

O problemă de mare importanță pentru istoria evreilor din România este stabilirea volumului participării comercianților la schimbul de mărfuri dintre cele trei țări române.

Firmanul imperial din 29 iulie/1 august 1718, emis în urma Tratatului de pace de la Passarowitz, adresat domnitorilor Țării Românești și Moldovei, prevedea drepturile negustorilor evrei care făceau „samsarlâe” pe lângă comercianții austrieci, precum și răspunderea lor. Trupele suedeze care au părăsit în anul 1714 zona Tîghinei au trecut prin Țara Românească și Transilvania, făcând apel la serviciile creditorilor evrei. Potrivit datelor înregistrate de autoritățile transilvănene, a cincea-și ultima- coloană suedeză alcătuită din 1168 oameni în timp ce a trecut pasul Bran a fost urmărită de 24de creditori evrei.

Unele date relatează că prin Sighetul Marmației se tranzitau mărfuri aduse din Polonia, cu destinația Moldova. La fel, se exporta și cupru pe teritoriile românești aflate la răsărit de Carpați[21].

Documentele vorbesc pe larg despre cazul caracteristic al comerciantului Avram Herschl, care venise în anul 1737 încărcat cu mărfuri din Țara Românească și încetase din viață la Alba Iulia. Fiica lui, care trăia la Buzău își revendica moștenirea, ceea ce a dat naștere la o serie de anchete din partea autorităților[22]. Tot aici se cuvine să reamintim și faptul că în 1735 o parte din negustorii evrei care își desfășurau activitatea la Alba Iulia, au venit din Țara Românească (București și Câmpulung) sau din Moldova (Iași)[23].

Relații comerciale deosebit de intense au avut negustorii evrei cu companiile „grecești” de la Sibiu și Brașov. Astfel, la 17 mai 1781, se semnaleză comerciantului brașovean Mihail Tumbu că negustorii evrei care se întorc de la Pesta, Viena și Lipsca au nevoie urgentă de bani în numerar pentru plata mărfurilor cumpărate. În acest scop ei emit polițe ceea ce duce la înmulțirea acestora și scăderea cursului lor. Din alte surse știm că negustori evrei, proveniți din Țara Românească și Moldova au tranzitat prin Transilvania mărfurile aduse din Târgul de la Lipsca.

Cei mai mulți comercianți evrei erau însă antrenați în circulația internă a mărfurilor. Câțiva făceau comerț cu ridicata, dar majoritatea dispuneau de posibilități numai pentru desfacerea mărfurilor cu amănuntul.

Un număr de documente furnizează informații despre tranzacții de proporții mai mari. Astfel, în 1719, negustorul Lupu Schlesinger a livrat administrației bănățene, nou înființată, pentru scopurile sale imediate, o cantitate de 3000 de măji vieneze de grâu, care echivalează cu 168 tone. În 1737 au intervenit dificultăți într-o tranzacție încheiată de doi comercianți din Carei, care trebuia să primească din partea furnizorului o cantitate de 1000 măji de tutun.

Dintre comercianții din Alba Iulia, Lavin Beniamin dispunea de un capital declarat de 952 fl., Abraham Roșu de 1200 fl., iar Moses Iutas chiar de 2000 fl. Evrei mai înstăriți apar și în rândurile furnizorilor armatei. Astfel în 1757, în toiul războiului de șapte ani, Simion Lazăr are contract cu autoritățile militare urmând să le livreze 500 de cai. Mai târziu, numărul inițial de cai a fost suplimentat cu încă 300. În jurul anului 1790, comercianții evrei aprovizionau zona Carei cu sare, desigur adusă din salinile Transilvaniei[24].

Comerțul cu amănuntul se desfășura în mai multe forme. În 1713, la Alba Iulia existau șapte comercianți care aveau prăvălii cu desfacere permanentă. La Cluj, în perioada anilor 1770-1784, un singur comerciant evreu dispunea de prăvălie, ca loc de desfacere. Băcăniile evreiești existau și la Timișoara în perioada care a urmat istoricului an 1716. În 1735, în comitatele Arad și Bihor au fost înregistrați patru băcani.

O altă formă a activității comerciale a constituit-o vânzarea mărfurilor în cadrul târgurilor săptămânale sau de țară, cu sau fără șatre. Deși administrația civilă locală îngreșea activitatea lor, în

1740 vicecomandantul cetății din Oradea acorda comercianților evrei asistență militară pentru a putea participa la târgurile săptămânale. La Cluj avem date din 1738, 1745 și 1750 despre comercianții ambulanți care participă la târguri. În 1747, comerciantul Iosif din Teiuș ia parte la târgul din Vințul de Jos.

A treia categorie a activității negustorești se lega de achiziționarea și vânzarea produselor alimentare sau a altor marfuri necesare țăranilor. Astfel, în 1767, evreii din comitatul Maramureș sunt autorizați să cumpere cereale, plătind în numerar sau să dea în schimb în natură carne, opinci și articole de fierărie, ceea ce de fapt corespundea și realității locale, dominate de persistența multor elemente ale economiei naturale. Din 1794 dispunem de date care vorbesc despre achiziții de vin.

Totuși, chiar și aceste afaceri mărunte erau adesea tulburate de oficialitățile vremii, uneori chiar în mod grav, fie pe temeiul unor legi, fie din proprie inițiativă. Multă vreme în Crișana și Maramureș a rămas în vigoare o lege care excludea evreii din comerțul cu vin. Comitatul Maramureș a emis în 1726 o dispoziție care a limitat dobânda percepută de evrei sub nivelul uzual, iar mai târziu a stabilit că ei pot credita localnicii în cadrul activității comerciale doar până la 1 fl.

Contractul încheiat la 26 noiembrie 1781 cu negustorii armeni, care au arendat cârciumăritul din zona Munților Apuseni de la erariu prevedea că respectivii nu pot face apel la serviciile unor coarendăși evrei. Măsuri restrictive similare au fost luate și în Banat. În anul 1731, comercianții Hirsch și Kain au fost spoliați în Maramureș. În 1781, negustorul Abraham a fost arestat la Viena și eliberat doar pe cauțiune. Au fost frecvente și cazurile când comercianții evrei au fost pedepsiți sub diferite pretexte. Haren Singer și Itzig Hirsch au fost amendați deoarece s-au ocupat cu comerțul de praf de pușcă. Este de notat că în vremea respectivă această marfă era obiectul comerțului particular. În urma apelului s-a stabilit că și evreii îl pot practica dacă se face în legătură cu armata. La fel, periodic au fost în vigoare restricții în legătură cu circulația metalelor prețioase[25].

În sfârșit, trebuie să facem mențiune despre mizera categorie a negustorilor ambulanți, care se deplasau din casă în casă, oferindu-și și mărfurile. În 1735, în comitatul Bihor au fost înregistrați opt capi de familie care îi întrețineau pe ai lor din această ocupație. Ei pot fi identificați în decursul secolului pe tot cuprinsul Transilvaniei. Cancelaria Aulică, chiar și în anul 1779, era preocupată de modalitățile privind împiedicarea creșterii numărului evreilor „spre paguba comerțului”. Această autoritate se adresa Guberniului pentru propuneri în vederea realizării acestui scop. În anul următor se cer din nou Guberniului propuneri în vederea restrângerii activității comerciale a evreilor.

Se precizează că ei pot locui numai în orașul Alba Iulia (legal) și să se ocupe doar de comerț. Firește și această dispoziție a rămas doar pe hârtie. Totuși se pare că informațiile culese în acești ani de autoritățile supreme ale Transilvaniei au stat la baza dispozițiilor luate mai târziu de împăratul Iosif al II-lea[26].

În secolul al XVIII-lea a activat un număr sporit de meseriași evrei, practicând în diferite localități o gamă variată de profesii. În general, acestea erau în legătură cu modestele cerințe ale producătorilor direcți, urbani și rurali. În 1735 sunt semnați în comitatul Bihor trei croitori evrei. În 1726, cunoaștem activitatea unui croitor la Carei. În 1739 la Timișoara au fost înregistrați cinci meseriași evrei, dintre care câte-un croitor, fierar, săpunar, măcelar, iar unul neprecizat, venit din tabăra militară[27].

Conscripția întocmită în 1773 de comitatul Maramureș identificase în plasa Sighet un număr de 19 meseriași evrei, dintre care cinci din categoria a treia. Aceste categorisiri s-au făcut în funcție de activitatea desfășurată și de venitul realizat. În 1793, potrivit conscripției se practică tot acolo meseria de croitor, legător de căști, argintar, geamgiu, morar, etc.[28]. Menționăm un pocal de Kiddus, provenită de pe la anul 1720 produsul unui meșter evreu din Transilvania, cu puternice valențe artistice. Actualmente el se găsește în importanta colecție iudaică Berger din Viena[29].

Un element deosebit de important îl constituie activitatea lui Samson Bachrach care arendase, „fabrica” de fapt manufactura de postav din Timișoara, cel puțin în perioada anilor 1731-1743. Proporțiile activității sale se oglindesc în faptul că el nu se putea aproviziona doar cu lâna disponibilă în Banat, de altfel existentă în cantități apreciabile, ci era nevoit să cumpere materii

prime din Turcia, împreună cu un asociat al său. Desigur, acest termen geografic poate să definească atât Țara Românească învecinată, cât și țările balcanice, mari producătoare de lână. Produsele sale semifinite ajungeau chiar pe piețe îndepărtate. În acest sens, amintim incidentul petrecut la Târnavia (azi Cehia), unde au fost rechiziționate în mod ilegal o parte din cele 26 de căruțe încărcate cu mărfuri plecate de la Timișoara. Samovolnicia autorităților locale amintite, față de acest adevărat convoi, a dat naștere la plângeri și anchete, care au antrenat până și Curtea imperială din Viena. Totuși au apărut și o serie de prohibiții în acest sens. Astfel în 1787 s-a interzis evreilor din Vințul de Jos să fiarbă țuică[30].

Practicarea agriculturii a fost interzisă evreilor din Transilvania timp de multe secole. Dorința de a cultiva pământul a reapărut din nou în secolul al XVIII-lea, dar s-a lovit în cele mai multe locuri de opoziția oficialilor, mai ales la alba Iulia. De aceea, în decursul secolului găsim numai sporadic agricultori evrei, ca de exemplu în fostul comitat Ugocea, unde se menționează, în 1728, opt truiditori ai pământului, dintre care trei cultivau ogorul, fără să aiba vreun angajat[31].

În același timp, legile în vigoare pe tot cuprinsul Transilvaniei nu au interzis sau îngrădit creșterea vitelor. Pentru hrănirea animalelor au fost arendate fânețe și pășuni, folosindu-se printre altele și deșeurile realizate la fierberea țuicii, cu care se ocupau intens. Conscripția din 1735 arată faptul că cei 42 capi de familie înregistrați în comitatele Arad și Bihor, precum și în orașul liber regesc Satu Mare, posedau 50 de cai, desigur pentru transport și 49 de bovine, dintre care 28 vaci, pentru uzul lor familial[32]. O activitate renumită în acest sens avem la membrii comunității din Șimand, care împreună cu țărani români localnici, creșteau un mare de bovine și alte animale, mai ales în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și care în parte erau destinate vânzării[33].

Străduințe intense de acest fel semnaleză și conscripțiile întocmite în comitatul Maramureș. Astfel, în anul 1793, în plășile Sighet și Superioară au fost înscrși în evidențe 152 cai, 46 boi de jug, 275 de alte bovine, printre care 224 vaci, precum și 35 oi. Importanța acestei ocupații devine mai clară dacă luăm în considerare faptul că șeptelul de animale a reprezentat nu mai puțin de 29,41 % din valoarea estimativă a bunurilor evreiești din plășile amintite[34]. Apar și tendințe de valorificare a laptelui și derivatelor sale. Astfel, în 1760, un oarecare Avram, originar din Țara Românească ia în arendă împreună cu un ardelean, pe nume Oprea Floroiu, întinderi de imașuri și chiar un munte la Bran (județul Brașov) cu două stâne în care se prepara caș[35].

Importanța tranzacțiilor bănești, mai ales acordarea unor împrumuturi în numerar pare să fi fost în scădere în cursul secolului studiat. În tot cazul activitățile economice evreiești erau legate în principal de capitalul comercial, iar cealaltă formă a capitalului precapitalist, cel de împrumut nu apare documentar decât sporadic. În ciuda tuturor actelor normative în vigoare în Crișana și Maramureș, continuă să funcționeze vameși evrei. Din informațiile noastre amintim cazurile de la Carei (1741) și Satu Mare (1765)[36].

Fidelitatea imensei majorități față de legile rituale a impus înființarea unor măcelării pregătite să întrunească condițiile prescrise și care puteau funcționa numai în sistemul juridic în vigoare. Astfel, la Arad funcționa încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea o asemenea măcelărie. În 1736 se încheia un contract similar la Carei, prin care dreptul de a întreține o măcelărie nu numai pentru carnea cașer aparținea arendașului Lazăr Iosefovici, conducătorul comunității locale. La fel, cârciumele, deschise în orașul militar din Arad erau arendate de evrei[37].

O activitate deosebită s-a desfășurat pe marele domeniu de la Carei, unde aproape toate monopolurile feudale au fost arendate de evrei, începând cu anul 1723. Lista monopolurilor feudale arendate aici cuprindea toată gama drepturilor domnești, ca exploatarea morii, măcelăriei, cârciumelor etc. În 1741, s-a încheiat un contract și mai cuprinzător, de data aceasta pe o durată de patru ani, care s-a extins și la alte așezări. În general, arendarea cârciumei a cuprins și dreptul de a putea fierbe țuică, uneori și bere sau alte băuturi[38].

Această din urmă activitate se lovea deseori de diferite restricții, izvorâte mai ales din interesele viticultorilor. O asemenea plângere caracteristică au adresat evreii din Arad comitatului, reclamând numărul exagerat de mare de zile în care li se interzice fierberea țuicii[39].

Perioada care s-a scurs după anul 1700 nu a fost propice pentru formarea și activitatea unei intelectualități evreiești. Terenul lor de acțiune rămâne aproape în întregime în sfera problemelor interne ale comunităților, funcționând ca rabini și învățători.

În concluzie putem preciza faptul că secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, au constituit o perioadă de așezare și încadrare în realitățile locale pentru evreii din Transilvania și Banat, creând bazele unei dezvoltări mai pronunțate în secolele următoare. Câmpia de vest a reprezentat în secolele XVII – XVIII ,ca și în secolul următor un spațiu al inter și multiculturalității, al interconfesionalității, un spațiu cultural european în care s-au interferat valori culturale și spirituale de o mare diversitate pe fondul toleranței care a caracterizat raporturile dintre majoritate și minoritari sub aspect demografic.

Bibliografie

1. Marki , S., *Arad varmegye es Arad szab.kir. varos tortenete (Istoria comitatului Arad și a orașului liber regesc Arad)*, II, Arad , 1895, p. 16; Monumenta Hungariae Iudaica 1., prefață (în cont. MHI) Magyar Zoido Lexikon (Lexiconul Evreiesc Maghiar, în cont. MZL), prefață Marton, J., Evreii din Moldova și Muntenia recenzați în orașul transilvănean Alba Iulia în anul 1735. Tolodot III, nr. 8, dec. 1974, p. 12; Orszagos Leveltar (Arhiva Națională) Budapest (în cont. CL), Departamentum Iudeorum 17/1789.

2. *Tabelul a fost întocmit pe baza următoarelor publicații:* Adattar az 1700, evi neoszamlalas orszaros oszesito tabellajanak adatainoz(Documentar privind datele recapitulative pe țară ale recensământului din 1780); Torteneti Statisztikai Kozlemenyek, anul I, Budapesta ,1957; Ember, G., Magyarorszag Orszagos Zsido Osszeirasok a XVIII, Szazad elso feleben. (Conscripții pe țară ale evreilor din Ungaria în prima jumătate a sec. al XVIII-lea), publicată în H.O. vol. 6; Hazi, O., Az 1767-68, evi orszagos zsido osszeiras. (Conscripția pe țară a evreilor din 1767-68), publicată în H.O. vol. 6, p. 16-17; Thirring, G., Magyarorszag nepessege II. Jozsef koraban. (Populația Ungariei în epoca lui Iosif al II-lea), Budapest, 1938, pp. 121, 122; Acsady, I., Amagyar zsidok 1735-38-ban. (Evreii maghiari în 1735-37). I.M.I.T., 1883, pp. 173-188; Neszpremi, K., op. cit. pp. 24-25; Grunwald, F., Scheiber, S., Adalerok a magyar zsidosop telepulestortenehez a XVIII. Szazad elso feleben. (Contribuții cu privire la istoria așezărilor evreimii maghiare în prima jumătate a sec. Al XVIII-lea), publicat în M.H.O. vol. 7; Magyarorszag nepessege a Pragmatica Sanctio koraban 1720-1721. (Populația Ungariei în eopca sancțiunii programatice), ed. Acsady, I., Budapest, 1896, pp. 282-286; Potlas az elso magyarorszag nepszanlallasnoz. (Completări la primul recensământ din Ungaria), 1786-1787, Budapest, 1975 (pt. 1787-1788 Ugocea împreună cu Bereg); Țintă ,A., Colonizările habsburgice în Banat, 1716-1740, Timișoara , 1972, p. 73.

3. M.H.I., vol. 3, nr. 91; Marki, S., *Arad varmegye es Arad szab.kir.varos tortenete (Istoria comitatului Arad și a orașului regesc Arad)*, II, Arad, 1895, p. 357.

4. Szatmar Varmegye (comitatul Sătmar), sub redacția lui Borovsky ,S., Budapesta (1913) p. 493; Szabo, I., Ugocea megye (Comitatul Ugocea), Budapest, 1937, p. 32; A tegnapi varosa. A nagyvaradi zsidosag emlekkonyve (*Orașul de ieri. Cartea comemorativă a evreilor din Oradea*), Tel Aviv, 1981, p. 18; M.H.O., vol. 3, nr. 379, 496, vol. 13, nr. 199, vol. 2, nr. 1059, vol. 7, nr. 208-209; Wespreni, Kalman, A magyarorszag zsidok statisztikaja (Statistica evreilor din Ungaria), Debrecen., 1907, p. 23.

5. Temesvar (Timișoara), sub redacția lui Borovszky ,S., Budapest (1913), pp. 75-76; F Grisellini, Fr., *Istoria Banatului Timișan* (traducere N. Bolocan), București ,1926, p. 103; Sarati, L., Adattar Del-Magyarorszag XVIII. Szazadi tortenetehez. (*Documentar privind istoria Ungariei de sud din*

- secolul al XVIII-lea*) Budapest, 1893-1904 (în cont. Baroti, vol. și nr. regestei), I., nr. 123, II., nr. 153, 196, III., nr. 334, VI, nr. 186, 302, VII, nr. 352.
6. Österreichische National-Bibliothek, Wien, Cod 8455 și 8344; Hausler, V., *Das Judentum der böhmischer Länder vor der Emanzipation*. Studia Judaica Austriaca, vol. 10, pp. 5-30; Singer, J., Temesvari ravvik a XVIII es XVI-ik szazadban (Rabinii din Timișoara în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea), Sein, 1928, supliment.
7. Venetianer, L., *A magyar zsidóság története (Istoria evreimii maghiare)*, Budapest, 1922, p. 70.
8. Marton, J., Evreii din Moldova și Muntenia recenzați în orașul transilvănean Alba Iulia în anul 1735. Tolod III, nr. 8, dec. 1974, p. 13; Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó, vol. 6, pp. 384-385.
9. Schweitzer, J., Szilagy, M., *A Tolna-megyei zsidók története 1867-ig (Istoria evreilor din Comitatul Tolna până în 1867)*, Budapest, 1982, p. 22.
10. A.S.A. *Fond conscriptic* nr. 43.
11. Arhivele Naționale. Dir. Jud. Maramureș, Fond Prefectura Județului Maramureș (în cont. A.N. Dir. Jud. Maramureș), dos. 50; Pincu, P., *Elemente de medicină populară evreiască din România, în vol. Trecut și viitor în medicină*, București, 1981, p. 295.
12. Országos Szechenyi Könyvtár (Biblioteca Națională Szechenyi), *Budapest, secția manuscrise*, fol. lat. 307.
13. M.H.O., vol. 10, nr. 387.
14. M.H.O., vol. 5/1, nr. 94.
15. M.H.O., vol. 5/2, nr. 955.
16. M.H.O., nr. 960, 951.
17. M.H.O., vol. 3, nr. 427.
18. M.H.O., nr. 91.
19. M.H.J., vol. 11, nr. 1033.
20. M.H.O., vol. 3, nr. 450, 290, Singer I.M.C.
21. Guboglu, M., *Catalogul documentelor turcești*, vol. II, 1455-1829, București, 1965, nr. 763; Ballagi, A., XII. Karoly és a svédok atvonulása Magyarországon (Trecerea lui Carol al XII-lea și a suedezilor în Ungaria), Budapest, 1921, p. 232; M.H.J., vol. 5/2, nr. 955.
22. *Catalogul documentelor turcești*, vol. VIII, doc. nr. 522, 528.
23. *Catalogul documentelor grecești din Arhivele statului de la orașul Stalin*, vol. I, București, 1958, nr. 215, vezi și nota 125.
24. O.L. Fond F. Dulapul VI. B. F. 102, Acta generalia Lov., 232, 226/1787. (La fondul F. Se înțelege această grupă fără altă mențiune). Magyar Kurir, anul 1791, p. 210; M.H.J., vol. 3, nr. 140, vol. 12, nr. 236.
25. Prodan, O., Răscălașul lui Horia, vol. I, București, 1979, p. 167; Richtmann, M., *A regi magyarország zsidósága. (Evreimea Ungariei de odinioară)*. Magyar-Zsidó Szemle, anul 1912, pp. 111-112; M.H.J., vol. 5/1, nr. 1039, vol. 5/2, nr. 1167, vol. 3/nr. 496, vol. 16, nr. 65, vol. 8, nr. 495, vol. 17, nr. 284/2; Iorga, N., *Studii și documente*, vol. XII, p. 45; O.L. fond F. 3087, 6751, 4279/1786, 1256, 73, 403, 426, 67/1781, 101/1731.
26. Acsády, I., *Magyarország nepessége...* pp. 282-283; O.L., fond f. 980/1774, 582, 1195/1780.
27. M.H.J., vol. 8, nr. 475.
28. A.S.S. dos. 50.
29. Apud Gluck, E., *Contribuții cu privire la populația evreiască a Transilvaniei în secolele XVII-XVIII, în „Alma Mater Porolissensis”*, Zalău, 1999, p. 49.
30. M.H.O., vol. 14, nr. 128, vol. 3, nr. 614, 606, 604, 612, 360.
31. M.H.O., vol. 7, nr. 208, 209.
32. Vezi nota 26.
33. Valyi, A., *Magyarország leirása (Descrierea Undariei)*, vol. II, Buda, 1799, p. 260.
34. Arh. Naț. Dir. Jud. Maramureș, dos. 50, nepaginat.

35. Iorga, N., *Studii și documente*, vol. X, pp. 388-390; Manea, L., *Oieri evrei maramureșeni, în Revista culturii mozaic*, nr. 194 din 1 noiembrie 1968.
36. Grunwald , F., *Zsido vamosok magyar foldon a XVII es XVIII szazadban (Vameși evrei pe pământ ungiuresc în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea)*, publicat în M.H.J., vol. 13. Vezi și M.H.J., vol. 13, nr. 444, 1059.
37. M.H.J., vol. 8, nr. 517, 518; Fabian , G., *Arad varmegye leirasos historiai, geographiai es statisztikai tekintetben. (Descrierea comitatului Arad din punct de vedere istoric, geografic și statistic)*, vol. I, Buda, 1835, pp. 181-182.
38. M.H.O., vol. 11, nr. 1048, vol. 8, nr. 474, 498, 453, 529-532, 475, 478, 497, 510, 523, 525.
39. Lakatos , O., *Arad tortenete. (Istoria Aradului)*, vol. II, Arad 1881, pp. 265-266.